

Ioana Vintilă-Rădulescu

LIMBAJUL MIMICO-GESTUAL LITURGIC ROMÂNESC

(pe marginea lucrărilor *Liturghierul tradus în limbajul mimico-gestual liturgic românesc* și *Simbolistica semnelor*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2008, 395 p.; 2009, 436 p.)

Considerațiile care urmează au fost prilejuite de încheierea unui demers al Bisericii Ortodoxe Române vizând crearea unei variante care poate fi considerată stilistică a *limbajului mimico-gestual* (LMG) românesc al surzilor¹, și anume a variantei lui liturgice, adaptată utilizării ca expresie a cultului ortodox.

LMG este denumirea oficială în limba română a ceea ce în alte limbi se numește mai simplu engl. *Sign language*, fr. *langue/langage des signes* etc., cf. și adesea și în românește *limba(jul) semnelor*.

La nivelul Uniunii Europene (UE), Parlamentul European a adoptat în 1988 o *Rezoluție privind limbajele semnelor pentru surzi*, reiterând-o în 1998. În anii 1996–1997, Comisia Europeană a sprijinit un amplu *Proiect privind limbajul semnelor* vizând promovarea recunoașterii limbajelor semnelor, coordonat de Uniunea Europeană a Surzilor, care reunește asociațiile naționale ale acestora. Cinci state membre ale UE au mers până acolo încât au înscris limbajul semnelor chiar în constituțiile lor: Cehoslovacia din 1988, Finlanda și Slovacia din 1995, Portugalia din 1997 și Austria din 2005. Alte state membre ale UE (Belgia – Comunitatea Franceză, Danemarca, Germania, Grecia, Irlanda, Letonia, Marea Britanie, Norvegia, Slovenia, Suedia) reglementează statutul oficial al limbajelor semnelor prin alte legi și măsuri.

Încă înainte de aderarea sa la UE, România a recunoscut oficial LMG românesc prin Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 102/1999 *privind protecția specială și încadrarea în muncă a persoanelor cu handicap*, și anume de la data intrării în vigoare a Legii nr. 519 din 12/07/2002 pentru aprobarea acesteia. Încă din această Ordonanță se prevedea ca instituțiile publice să asigure, atunci când este cazul, pentru relațiile directe cu persoanele cu deficiențe de auz, interpreți autorizați ai LMG. Ordonanța a fost ulterior abrogată prin Legea nr. 448 din 06/12/2006 *privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap* (republicată cu modificări și completări în „Monitorul Oficial” din 03/01/2008), care întărește recunoașterea oficială a LMG și precizează măsurile în favoarea promovării sale.

¹ Folosim aici termenul *surd*, deoarece persoanele în cauză îl acceptă fără complexe, inclusiv în numele asociațiilor lor. Termenul are și corespondente considerate mai „corecte politic”, precum *persoană cu deficiențe de auz/cu handicap auditiv/hipoacuzică*.

LMG este un mijloc nonverbal de comunicare folosit în principal între surzi și alcătuit dintr-o succesiune de semne la producerea cărora participă mâinile, capul, expresia feței ș.a.

În ceea ce privește vechimea diverselor LMG, se afirmă, de exemplu, că limbi franceze ale semnelor au existat poate încă înainte de sec. 16, iar LMG actuală franceză, menționată din 1752, este primul sistem de acest tip recunoscut ca limbă în lumea occidentală.

Calitatea LMG de limbi în deplinul înțeles al cuvântului nu mai este pusă la îndoială. Astfel, în celebra lucrare coordonată de Paul M. Lewis (ed.), *Ethnologue: Languages of the World*, ed. a XVI-a, Dallas, Tex., SIL International [la origine Summer Institute of Linguistics], 2009 (pentru care v. și <http://www.ethnologue.com/>), printre cele 6.909 limbi înregistrate sunt consemnate, la fiecare țară în parte în care astfel de limbaje există, inclusiv la România, din cele câteva sute de LMG existente în lume, 126 de LMG naturale folosite exclusiv în comunitățile de surzi. Ca orice limbă în deplinul înțeles al cuvântului, LMG au coduri în ISO 639-3; astfel, LMG românească are codul rms. Profesiunea de interpret în LMG este recunoscută în *Clasificarea ocupațiilor din România* și certificată de Ministerul Muncii și de Ministerul Educației.

Din milioanele de persoane surde și cu diverse deficiențe de auz din lume, numărul surzilor din România este apreciat în *Ethnologue* la 1.405.464 de persoane.

LMG este prima limbă sau limba maternă a surzilor, utilizată de majoritatea membrilor comunităților de surzi în comunicarea cotidiană. Diversele LMG diferă într-o anumită proporție de la o comunitate națională la alta, dar prezintă și asemănări. Astfel, între limba semnelor franceză și cea americană, similaritățile lexicale reprezintă 43% dintr-un inventar de 872 de unități.

Pe lângă LMG, surzii se folosesc pentru comunicare și de combinații de dactileme, care redau literele alfabetului prin semne realizate cu degetele mâinii.

Obiectivul unic al învățământului special din țara noastră destinat surzilor constă însă în demutizare și în însușirea de către aceștia a limbii române, LMG fiind numai tolerat între elevii surzi.

În România există 15 comunități de surzi ortodocși pentru care preoții oficiază în LMG; sugestiile acestora au folosit la elaborarea prezentelor lucrări, pornind de la experiența Bisericii Sf. Grigore Palama din Pitești. De asemenea, există biserici ale surzilor în diferite alte orașe din România: Sf. Elefterie Vechi din București, Adormirea Maicii Domnului din Râmnicu-Vâlcea ș.a.

La Seminarul Teologic „Vodă Basarab” din Curtea de Argeș există o clasă specială de surzi cu profilul „Comunicare și slujire în limbajul mimico-gestual”. La Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sf. Muceniță Filoftea” a Universității din Pitești funcționează o secție de teologie didactică mimico-gestuală, iar în cadrul Catedrei de sociologie și asistență socială a aceleiași Facultăți există o grupă de masteranzi surzi. La Teatrul „Alexandru Davila” din Pitești s-au reprezentat piese de teatru

religios transpuse în limbajul mimico-gestual de studenți surzi. De asemenea, a luat ființă și un Centru Național de Pregătire, Catehizare și Misiune Creștină pentru Persoanele Deficiente de Auz din Patriarhia Română și Diaspora.

*

Dintre cele două lucrări care mi-au prilejuit aceste precizări o voi prezenta întâi pe cea de a doua în ordinea apariției, deoarece are un caracter mai general.

Sub un titlu netransparent, *Simbolistica semnelor* este de fapt un dicționar al LMG liturgic sau religios românesc, care este creația preotului conf. Constantin Onu, consilier eparhial al Episcopiei Argeșului și Muscelului, având drept colaboratori pentru redactarea și adaptarea textului, adaptarea gestuală a termenilor și celelalte operațiuni mai mulți preoți și asistente universitare.

Constantin Onu este autorul, printre altele, al lucrărilor *Comunicare și slujire prin limbajul mimico-gestual*, Editura Universității din Pitești, 2003, și *Misiunea Bisericii Ortodoxe Române față de credincioșii deficienți de auz și de vedere*, Editura Universității din Pitești, 2007 (teza sa de doctorat).

Simbolistica semnelor a fost precedată de *Limbajul mimico-gestual. Dicționar bilingv ilustrat*, publicat de Iulia Drăguțoiu în 1992 la Sibiu, sub auspiciile Arhiepiscopiei Ortodoxe Române.

Prezenta lucrare are forma unui dicționar (în ordinea alfabetică a cuvintelor limbii române) în care se explică semnificația liturgică a termenilor și se descrie execuția semnului corespunzător, ilustrată prin imaginea unui slujitor al bisericii executând acel semn. Când este cazul, în notele de subsol se fac trimiteri la DEX și la lucrări cu tematică religioasă.

Dicționarul este precedat de un cuvânt-înainte al patriarhului Daniel și de o *Introducere* semnată de Constantin Onu.

El cuprinde cuvinte ale limbii comune, precum și cuvinte și sintagme reprezentând termeni specifici religioși, inclusiv prefixoide, nume proprii biblice, de sărbători etc. De exemplu, inventarul literei *A* cuprinde următoarele intrări: *a (alfa)*, *acest* etc., *acolo*, *acoperămintele sfințelor vase*, *a acoperi*, *acum*, *Adam*, *adevăr*, *a adora*, *a adormi*, *a adormi întru Domnul*, *Adormirea Maicii Domnului*, *a aduce*, *a aduna*, *aer*, *afară*, *afierosire* (absent din DEX, unde apare numai verbul corespunzător), *a afla*, *agheasmă mare*, *agheasmă mică*, *agneț*, *aici*, *a ajuta*, *aliluia* (în DOOM² *aleluia*), *alt* etc., *altar*, *altfel*, *amin*, *an*, *anafură*, *antimis* (absent din DEX), *apă*, *a apăra*, *ape* / (*întindere de*) *apă*, *a apleca*, *apostol*, *a apropia*, *a arăta*, *arhanghel*, *arhi-*, *arhiepiscop*, *arhiereu*, *arhiereul Vechiului Testament*, *a ascunde*, *asemănare*, *astăzi*, *asupra*, *a aștepta*, *atenție*, *atotțiitor* (absent din DEX), *aur*, *a avea*, *Avraam*.

LMG *liturgic* se deosebește în anumite privințe de LMG *laic*. Astfel, termeni ca *Dumnezeu Tatăl*, *oraș*, *sat* au în LMG liturgic o reprezentare diferită de a elementelor corespunzătoare din LMG laic și adecvată domeniului avut în vedere.

În anexa volumului sunt date dactilemele LMG românesc (care nu includ literele cu semne diacritice).

Lucrarea se încheie cu o amplă bibliografie românească și străină cuprinzând lista izvoarelor, dicționare și enciclopedii de cunoștințe religioase, cărți și studii de liturgică și de iconografie, dicționare de LMG (în engleză, maghiară, portugheză, română, slovacă), lucrări de lingvistică și de semiotică generală și aplicată.

Symbolistica semnelor se adresează precumpănitor preoților care urmează să slujească în LMG. Nu este locul aici pentru a discuta modul în care semnele propuse pot fi cunoscute și înțelese de surzii vizați și nici măsura în care explicațiile de ordin liturgic oferite pot fi integral înțelese de aceștia.

Cealaltă lucrare are un caracter aplicativ în raport cu prima, fiind cel dintâi *Liturghier* tradus și imprimat în LMG liturgic românesc, destinat preoților care se adresează surzilor. Este vorba de prima astfel de traducere a unei Liturghii din cuprinsul Patriarhiei Române. Ea a fost coordonată de Episcopul Argeșului și Muscelului, Calinic, și de președintele Asociației Naționale a Surzilor din România, Mihail Grecu, și a fost făcută de autorul dicționarului prezentat (căruia i se datorează și introducerea), ajutat de mai mulți preoți. Sugestiile preoților care oficiază de mai multă vreme în LMG pentru comunități de surzi ortodocși din România au folosit la elaborarea prezentei ediții, pornind de la experiența Bisericii Sf. Grigore Palama din Pitești.

Volumul este însoțit de un DVD video cu caracter didactic, conținând slujba liturghiei în LMG liturgic românesc.

Textul este precedat de un cuvânt-înainte datorat patriarhului Daniel, care subliniază că acest *Liturghier* apare la 500 de ani de la primul *Liturghier* ortodox tipărit pe teritoriul românesc, în 1508, de către călugărul Macarie.

Liturghierul, care cuprinde indicații pentru preoți, este publicat în versiune bilingvă română – LMG liturgic românesc.

Am ținut să prezint aici aceste două lucrări de o factură inedită în câmpul lingvisticii și filologiei românești, cu atât mai mult cu cât două doctorande ale Institutului, o cercetătoare (Irina Floarea) și o fostă cercetătoare din Institut (Diana Ghido) elaborează teze privind diferite aspecte ale LMG, sub conducerea Marianei Neț și, respectiv, a mea.

LA VARIANTE LITURGIQUE DE LA LANGUE DES SIGNES ROUMAINE

(Résumé)

Cette présentation générale de la langue des signes est due au fait que la langue des signes laïque roumaine vient de s'enrichir d'une variante stylistique liturgique adaptée à l'emploi dans les églises orthodoxes s'adressant aux sourds par la publication d'un dictionnaire et d'une traduction du texte liturgique.

Cuvinte-cheie: dactilem, limbaj mimico-gestual laic, limbaj mimico-gestual liturgic românesc.

Mots-clés: dactylème, langue des signes laïque roumaine, langue des signes liturgique roumaine.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*